

Feszültségek a nyelvhatáron Belgiumban

Sonja Vandermeeren: Spracheinstellungen links und rechts der Sprachgrenze. Dümmler Verlag, Bonn 1993. 138. p.

Sonja Vandermeeren könyve nyelvészeti, dialektológiai tanulmány, amely a holland francia nyelvhatár két oldalán élők nyelvi beállítódását vizsgálja. A tanulmány adatait a Vur-vidék és Altbelgien-Nord (észak-Óbelgium) területei szolgáltatták.

A középkor óta két magas nyelvi kultúra fejtette itt ki hatását. A nyelvhatártól északra a holland, délre a német. A Vur-vidéken a holland terjedt el, Altbelgien-Nordban pedig a holland után a 19-20. században a német. E nyelvi fejlődés végeredményeképpen Altbelgien-Nordban a 20. század második felére a francia lett az uralkodó.

A tanulmány adatfelvevő helye a hivatalos flamand-francia nyelvhatártól északra fekvő Teuven község és a nyelvhatár másik felén lévő szomszédos falu, Sippenaken volt. Mindkettőben dél-alfrank dialektust beszélnek. A Vur-vidék és Altbelgien-Nord egyébként egy nagyobb germán nyelvjárási terület északi visszavonulási területe (*Rückzugsgebiet*).

A germán és a román nyelvek határa a középkor óta északra tolódott: a 17. századtól a 19. századig Warsage, Bombaye, Berneau és St. Jean-Sart helységek romanizálódtak, míg Aubel népnyelve még a 20. század közepén is dél-alsóholland volt. A nyelvjárások használata azonban széles körben visszafejlődött.

1962-ben, a hivatalos alsó-holland és francia nyelvhatár rögzítése után ezen a helyen (a Vur-vidék és Altbelgien-Nord között) egyedülálló nyelvi laboratórium keletkezett. Azokat a beszélőket, akik mindennapos nyelvhasználatukban alig különböztek egymástól, egy kívülről jövő nyelvi tervezés különböző nyelvi területekhez (a hivatalosan is hollandot beszélő flamandokéhoz és a hivatalosan francia nyelvű vallonokéhoz) sorolta.

Ehhez járul, hogy a Vur-vidék lakossága a nyelvhatár meghúzásakor két részre szakadt. Leegyszerűsítve: a flamand szelleműek a flamand Limburg provinciához kívántak kapcsolódni, a vallon szelleműek viszont a liége-i vallon provincia részeként kívántak tovább élni, mivel a Vur-vidék gazdaságilag elsősorban ettől a vidéktől függ. A flamand és a vallon szelleműek nyelvi konfliktusa nagy belpolitikai jelentőséggel bír, mert a Vur-vidék a vallonok és a flamandok közti feszültségek egyik forrása.

Sonja Vandermeeren azt tűzte ki célul, hogy segítse a harminc éve izzó vur-vidéki nyelvi konfliktus objektivizálását a még fiatal kontakt-lingvisztika révén. Az esettanulmányok részletes kidolgozása és nyilvánosságra hozataluk elősegítheti, hogy csökkenjen a feszültség a nyelvi érintkezés övezeteiben. A szerzőnek ugyanis meggyőződése: az ezúton nyert bepillantás a nyelvi konfliktus genezisébe a jövőben lehetővé teszi, hogy megtaláljuk csökkentésének eszközét.

Nagyon keveset tudunk a germán-román nyelvhatár kialakulásáról a Frank Birodalomban. Bizonyos azonban, hogy amikor a nyelvhatár fokozatosan megszilárdult a Karoling korszakban, a következő kontakt-lingvisztikai konstelláció állt fenn: a vulgáris latinból kialakult román népnyelv és a germán népnyelv mellett a latin terjedt el mint kultúrnyelv. Belgium germán-román nyelvhatára tehát több mint ezeréves. Ez a nyelvhatár az idők folyamán 10-15 kilométerrel északra tolódott, aminek során lényegesen több germán település romanizálódott, mint ahány román helység germanizálódott.

A 19. század folyamán a flamand nyelvi egyenjogúságért küzdők számára világossá vált, hogy a francia nyelv egyre erősödő befolyásának ellensúlyozására szükség van egy versenyképes németalföldi standard nyelvre. Flandria Észak-Németalföld történelmi standard nyelvét vette át. Először az 1930-as évek elején hivatkoztak Belgiumban a territórium-elvre: az 1932-es nyelvtörvények előírták, hogy Flandriában a holland, Vallóniában pedig a francia

a hivatalos és egyúttal az oktatás nyelve. A brüsszeli területnek és a nyelvhatár közelében élőknek kettős státust biztosítottak.

A belga kormány 1962-ben úgy próbálta megoldani a történelmi eredetű nyelvi konfliktust, hogy Belgiumot négy hivatalos nyelvterületre osztotta:

- a németalföldi (holland) terület (az összlakosság 57,7 százaléka): Antwerpen, Limburg (beleérne a Vur-vidéket is), Kelet-Flandria, Nyugat-Flandria, Észak-Brabant tartományokkal;
- a francia nyelvű terület (az összlakosság 31,94 százaléka): Hainaut, Liége (kivéve a hivatalosan német nyelvű közösségeket), Luxembourg, Namur és Dél-Brabant tartományok;
- a német nyelvű terület (az összlakosság 0,67 százaléka): kilenc községgel Lüttich (Liége) tartomány keleti részén (Amel, Büllingen, Burg-Reuland, Bütgenbach, Eupen, Klemnis, Lontzen, Raeren és Sankt-Virith);
- a kétnyelvű Brüsszel főváros és vidéke (az összlakosság 9,69 százaléka), amely tizenkilenc községből áll.

A 20. század elején a vallon hátország francia nyelve kezdett a Vur-vidékre is befolyást gyakorolni, mégpedig az oktatás nyelvén keresztül (a felső tagozatot illetően a lakosság a környék francia nyelvű iskoláira volt utalva) és a szakmai életben (a munkahelyhiány miatt egyre több Vur-vidéki keresett magának munkát Vallóniában). A második világháború után hajlandóság mutatkozott az asszimilációra. 1930-ban a Vur-vidéki összlakosság 17,88 százaléka vallotta magát francia anyanyelvűnek, míg 76,31 százaléka hollandul beszélt. Ez az arány 1947-re szinte megfordult: 51,83% érezte magát francia nyelvűnek és csak 38,97% holland anyanyelvűnek.

A hetvenes-nyolcvanas években a Vur-vidéket nyelvi szempontból nagyfokú feszültség jellemezte. Világossá vált, hogy a vidék lakossága egyre jobban polarizálódik. A két csoport (francia és flamand) közti szakadék azért különösen mély, mert a politikai és a nyelvi választóvonalak egybeesnek. A falusi életben ez a konfliktus csak latens módon jelenik meg, mivel a nyelvjárás - lingua francaként - újra és újra többé-kevésbé betemeti a két közösség által kiásott árkokat.

A Vur-vidéki közösség olyan értelemben is kettévált, hogy a flamand, illetve a francia szelleműeknek külön-külön szociális struktúráik vannak. Gyermekeiket például csakis a megfelelő holland, illetve francia nyelvű iskolákba küldik. A flamandok flamand szellemű kocsnába járnak, a vallonok pedig francia szelleműekbe. De egymástól teljesen elkülönülnek a vallon, illetve a flamand egyesületek is.

Összefoglalva a flamand-francia nyelvi háború meghatározó motívumait:

- A kultúrnyelv váltás mechanizmusát a Vur-vidékiek egy részénél „nyelvpolitikai” motor hajtotta. H. van Laar szerint az egyre halmozódó konfliktusok mind nagyobb feszültséghez vezettek a két csoport között.
- A flamandok számára a Vur-vidékek a holland Limburg tartományhoz való tartozása szimbolikus értékű. A nyelvhatáron élő falvakat védeni kell az elfranciásodástól.
- A vallonok nem tartják demokratikusnak, hogy a Vur-vidék a flamand tartományhoz került, és a hatvanas évektől kezdve a gazdasági, illetve a demográfiai túlsúly által fenyegetve érzik magukat.

Az előzmények és a jelenlegi helyzet ismertetése után a szerző kérdőíves módszerrel vizsgálja a két falu nyelvi magatartását, s a vizsgálat különböző fázisait mutatja be kronológiai sorrendben.

A beszélgetések magnószalagra rögzítése azt a célt szolgálta, hogy általa vizsgálható legyen a Vur-vidéki szociális rendszer, a flamand és a vallon szelleműek közötti feszültség, a kérdezett személyek megfigyelései a lakossági nyelvi szokásokról, valamint a várható motiváció egy felmérésen való együttműködésre.

Fontos kérdés az oktatás nyelve: a sippenakeniek kétharmada francia elemi iskolába járt, de minden harmadik kérdezett németül oktatott. A felső tagozaton és magasabb szinten kizárólag a francia volt az oktatás nyelve.

Az iskolai végzettség természetesen hatással van a nyelvhasználatra: minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál kevésbé beszél nyelvjárásban. Mindkét falu lakosainak mintegy háromnegyed része - a csak elemi iskolai végzettségűek - szinte mindig nyelvjárásban beszél a magánszférában. Az iskolázottsági szint növekedésével a nyelvjárás megmarad a szülőkkel való beszédben, de egyre kevésbé használatos a testvérekkel és legkevésbé a házastárssal. Az iskoláztatás során az ellenkező nyelv hatása is meghatározó: a sippenakeniek és a vallon szellemű teuveniek, akik francia nyelvű iskolába jártak, kevésbé beszélnek nyelvjárásban a magánszférában, mint akik nem francia iskolába járnak. A kérdezettek háromnegyed része - amely nem járt francia nyelvű iskolába - szinte mindig nyelvjárásban beszél a szülőkkel, testvérekkel, házastárssal, míg a francia iskolát jártak kevesebb mint a fele használja hasonló helyzetben a nyelvjárást.

Összefoglalva jellemző, hogy a nyelvjárás vitalitása az őslakos vallon teuveniek és a flamand szellemű sippenakeniek körében a legnagyobb. A háború utáni generációt jobban befolyásolja a standard nyelv, mint az idősebb generációt. A lakosság elöregedése tehát paradox módon védi a nyelvjárást. A későbbi generációk szükségszerűen kapcsolatba kerülnek a francia nyelvvel a tanulás, a szakma és a munkahely révén. A nyelvjáráshasználat csökkenése a nem agrárorientált szakmáknak is tulajdonítható. A francia nyelv tehát potenciálisan konkurensévé vált a nyelvjárásnak. Ugyanakkor a célcsoportok mindegyike más-más módon, de pozitívan viszonyul a nyelvjáráshoz. A flamandok számára ez származásukat igazoló identitásuk bizonyítéka, míg a sippenakeniek nyelvi beállítódása a többnyelvűségbe ágyazódott. A vallonoknál viszont ezt a pozitív hozzáállást elnyomja a vallon identitástudat, amely a francia nyelvhez kötődik.

Összességében véve Sonja Vandermeeren könyve nagyon kiterjedt, részletes dialektológiai tanulmány, amely szakmailag és a referenciák tekintetében igen megalapozott. Talán csak a konklúzió hiányzik a munka végéről: hogy miként is lesz kezelhető a jövőben ez az évszázados nyelvi konfliktus. Ugyanakkor az írás rávilágít arra, hogy sohasem a helyi lakosok, hanem beavatkozásával általában a politikai vezetés okozza a nyelvi konfliktusokat, amelyeket természetes úton talán sokkal egyszerűbben meg lehetett volna oldani.

Cselovszkyné Tarr Klára